

УДК 336.77.01

Шаманська О. С.,

викладач кафедри фінансів Тернопільського національного економічного університету

СУЧАСНІ МОТИВИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КРЕДИТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВАМИ В УКРАЇНІ

Висвітлено теоретичні засади реалізації кредитної поведінки домогосподарствами України в сучасних умовах. Розглянуто окремі проблемні аспекти споживчого кредитування, автокредитування, іпотеки та мікрокредитів для населення.

Ключові слова: домогосподарство, кредитна поведінка, споживче кредитування, автокредитування, іпотека, мікрокредити.

Раскрыто теоретические засады реализации кредитного поведения домохозяйствами Украины в современных условиях. Рассмотрено отдельные проблемные аспекты потребительского кредитования, автокредитования, ипотеки и микрокредитов для населения.

Ключевые слова: домохозяйство, кредитное поведение, потребительское кредитование, автокредитование, ипотека, микрокредиты.

The theoretical basis how households realize their credit behavior in Ukraine nowadays is analyzed. The author describes problem aspects of consumer credit, car credit, mortgage bank and micro-credits for population.

Key words: households, credit behavior, consumer credit, car credit, mortgage bank, micro credits.

Постановка проблеми. Для домогосподарств кредитування є дієвим механізмом покращення життєвого рівня та зміни стандартів життя. Водночас кредитування населення є одним із дієвих механізмів ринкової економіки, що дозволяє залучати кошти громадян в активний економічний обіг і стимулювати їхню споживчу активність. Крім того, кредит не тільки сприяє більш повному задоволенню потреб фізичних осіб, а й породжує нові потреби, що безпосередньо впливають на зростання суспільного виробництва товарів та послуг.

Разом з тим розвиток ринку кредитування домогосподарств в Україні стає дзеркальним відображенням зміни економічної ситуації не тільки в державі, а й у світі. Однак економічна нестабільність в країні, високі темпи інфляції, затяжні кризові явища на світових фінансових ринках та коливання курсу валют, зміни до банківського законодавства, спрямовані на подолання зростаючих кредитних ризиків та розривів ліквідності, негативно вплинули на можливості кредитування банками домогосподарств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вирішення питань реалізації кредитної поведінки домогосподарствами та її впливу на розвиток соціально-економічних процесів у суспільстві є важливим завданням економічної науки та стає об'єктом активних наукових досліджень сучасних вчених-економістів, серед яких найбільш відомі такі: В. Глущенко, В. Дзюблюк, М. Жимайло, М. Іващенко, З. Карасьова, О. Момот, В. Савич, А. Сидорова, С. Смерічевський, Н. Чаленко, В. Шевалдіна.

Мета і завдання дослідження. Віддаючи належне високому рівню наукових робіт зазначених авторів, потрібно зауважити, що у працях вітчизняних науковців, зазвичай, простежується певною мірою фрагментарний підхід щодо дослідження проблематики та прагматики реалізації кредитної поведінки домогосподарствами в Україні, часто без урахування специфічних особливостей сучасного розвитку економіки держави. Разом з тим вказують на потребу дослідження й подальшого розвитку концептуальних заходів щодо завдань та пріоритетних цілей державної політики у сфері оптимізації кредитної поведінки населення відповідно до особливостей сучасного стану економічних перетворень.

Вклад основного матеріалу. Одним із видів фінансової поведінки домогосподарств є кредитна поведінка, під якою варто розуміти діяльність індивіда або домогосподарства, у процесі якої відбувається запозичення коштів, на умовах терміновості, зворотності й платності. Водночас становлення кредитної культури сприяє виникненню нової норми – норми випереджального споживання. Фактично, кредитна поведінка пов'язана з перенесенням споживання населення з майбутнього в теперішній час та являє собою бажання індивіда витратити “побільше і зараз”, чому сприяють людські наміри до “красивого життя” та весь маркетинговий комплекс формування потреб у іноді непотрібних товарах [1, с. 18].

Потрібно зазначити, що кредитна поведінка українських домогосподарств є неоднорідною: є групи, які охоче беруть гроші в борг для вирішення своїх поточних матеріальних проблем. Ці громадяни позитивно ставляться до боргових зобов'язань, мають відносно високу схильність до ризику, прагнуть до досить швидкого покращення рівня свого матеріального добробуту. Інші, імовірно, хотіли б узяти кредит, проте побоюються, що не зможуть повернути його вчасно або вважають діючі процентні ставки занадто високими. Треті – прин-

ципово ніколи не беруть гроші в борг просто тому, що вважають, що мати борги – це погано, що грошові боргові зобов'язання призводять до відчуття економічної нестабільності, тривоги, а бюджет сім'ї стає вразливим.

Переваги отримання кредиту очевидні: перш за все, це випереджувальне споживання, що дозволяє підвищити індивідуальний рівень життя. Зважаючи на те, що матеріальний добробут більшості українських громадян на цей момент не такий високий, як вони того хотіли б, кредит міг би бути тим заходом, що в довгостроковому періоді підвищував б добробут громадян.

Реалізація кредитної поведінки домогосподарствами пов'язана з появою і розвитком *споживчого* кредитування зокрема та з зростанням кредитування населення в цілому.

Зростанню споживчого кредитування сприяла максимальна зручність оформлення та надання кредитів домогосподарствам: розробка та впровадження новітніх процедур кредитування, поліпшення якості надання споживчих кредитів, прийняття до розрахунків неофіційних доходів населення (без документального підтвердження), прискорення швидкості оформлення кредитів. Однак така політика банківських установ щодо доступності кредитних коштів призвела до змін стосовно домогосподарств до такого процесу як кредитування, оскільки активне, а іноді навіть агресивне залучення споживачів до кредитування призвело до того, що платоспроможність частини позичальників виявилась нестабільною, а в результаті економічної кризи ризики невиплат за кредитами реалізувалися. Крім того, через нестачу ресурсів банки знизили пропозицію й збільшили ставки за кредитами, водночас зниження доходів населення й скорочення зайнятості призвели до затримок виплат за раніше взятими кредитами і зростання кількості проблемних кредитів у банківських портфелях [2, с. 174].

Таким чином, у сучасних умовах простежується зниження активності в споживчому кредитуванні громадян, що пов'язане з низкою причин. Першою причиною можна вважати зміну політики банківських установ, які нарощували свої активи за рахунок цього виду кредитування. Деякі з фінансових установ, під впливом національного регулятора, були змушені скоротити або зовсім змінити свою лінію споживчого кредитування. Власне значні кредитні ресурси надходили не в реальний сектор української економіки та стимулювали не зростання пропозиції вітчизняних товарів, а були спрямовані на збільшення кінцевого споживчого попиту на предмети імпортного виробництва. Другою причиною, що знизила приплив бажаючих скористатися споживчим кредитом, було поступове збільшення кількості людей в Україні, які обережно ставляться до життя в кредит (за даними статичних органів, ця категорія становить 60–65% дорослого населення України). Крім того, стримувальними чинниками можна вважати: відсутність необхідності в кредиті; принципове небажання брати гроші в борг; можливість позичити кошти в когось із родичів або знайомих; відсутність формальної та реальної можливості отримання кредиту, що пов'язано з жорсткістю умов його одержання; низький рівень доходу населення; високі відсотки; побоювання про неможливість повернути кредит вчасно, а також брак відповідної інформації.

Друге місце, після банківських споживчих кредитів займає *автокредитування*, основними умовами якого є: цільове спрямування коштів на купівлю автомобіля; забезпеченість (кредит видається під заставу авто); платність (в середньому кредити видають під 17–20% річних у гривнях на довготривалий термін кредитування – до 5–7 років); початковий внесок 10–30% від вартості авто; страхування автомобіля.

Потрібно зауважити, що розвиток та доступність кредитних програм, що пропонувалися банками, призвели до значного зростання вітчизняного авторинку. Клієнт, залежно від обраної моделі транспорту й реальних доходів, серед різноманітних кредитних програм міг знайти привабливі для себе умови. Кожен другий українець купував транспортний засіб на умовах кредитування.

Однак фінансова нестабільність вплинула на політику більшості українських банків у сфері автокредитування. Банками переглядаються умови надання кредитів на купівлю транспортних засобів, при цьому процентні ставки підвищуються. Крім того, вимоги до кредитоспроможності позичальників стають більш жорсткими, кредити без першого внеску позичальника не надаються. За таких умов більшість банків була вимушена згорнути власні програми з автокредитування.

Розвиток *іпотечного* кредитування сприяє вирішенню як економічних проблем активізації та ефективного використання фінансових ресурсів, так і соціальних завдань щодо залучення різних соціальних верств населення до задоволення своїх потреб через механізм фінансового ринку [3; 5].

Іпотечне кредитування представляє собою складну систему взаємин, що дозволяє узгоджувати інтереси населення в покращенні житлових умов, комерційних банків – в ефективному та прибутковому напрямі діяльності, будівельного комплексу та пов'язаних з ним виробничим процесом галузей – у ритмічному завантаженні виробництва та збереженні робочих місць, держави, зацікавленої в загальному економічному зростанні.

До початку фінансової кризи вітчизняний ринок іпотечного кредитування впевнено демонстрував динамічне збільшення загального обсягу кредитів, наданих домашнім господарствам. Однак, незважаючи на суттєве збільшення масштабності іпотечного кредитування житла, іпотечний ринок становив лише 10% від ВВП, тоді як у розвинених країнах цей показник сягав 30–40%.

У період дії наслідків світової фінансової кризи вартість іпотечних кредитів надто висока, що стримує попит і уповільнює розвиток іпотечного кредитування в Україні. Це визначає необхідність розробки і реалізації про-

грам активізації іпотечного кредитування в Україні, їх теоретичного обґрунтування з врахуванням особливостей національної економіки та загальносвітових тенденцій, що існують. Провідна роль у розробці та запровадженні інноваційних інструментів стимулювання попиту на іпотечні кредити належить державі та комерційним банкам.

На наш погляд, значна роль комерційних банків України у розробці та запровадженні інноваційних інструментів стимулювання попиту на іпотечні кредити є безсумнівною, проте в сучасних умовах винятково важливою є державна підтримка розвитку іпотечного ринку, основними формами якої мають бути: цільове субсидювання малозабезпечених верств населення при отриманні кредиту на придбання житла, в тому числі і шляхом зниження процентних ставок за іпотечними кредитами, надання податкових пільг, встановлення прозорих механізмів ціноутворення на ринку житла, підвищення реальних доходів населення [4, с. 205].

Аналіз сучасного стану іпотечного ринку України свідчить про наявність низки невирішених проблем, які стримують процес ефективного його розвитку. Серед основних проблем неможливості реанімувати іпотечне кредитування в Україні варто виділити: низький рівень кредитоспроможності населення та неможливість його довгострокового прогнозування; значний обсяг прострочених іпотечних кредитів у портфелях банків; відсутність довгострокових гривневих ресурсів по доступній ціні (менше 10% річних); економічна нестабільність, що проявляється у нестійкості курсу національної валюти, різких змінах цін на нерухомість; відсутність адекватної системи оцінювання нерухомості; відсутність інформаційної прозорості на ринку нерухомості; відсутність необхідного нормативно-правового та інституційного забезпечення ринку іпотечних кредитів.

Отже, формування системи іпотечного кредитування в Україні повинно забезпечити залучення фінансових ресурсів за допомогою запровадження на інвестиційному ринку нових, ліквідних, довгострокових інструментів. З цією метою необхідно визначити способи та інструменти його рефінансування.

Попри те, відносно короткочасні та невеликі за розмірами позики стають затребуваними вітчизняними споживачами банківських кредитних продуктів. Потрібно звернути увагу, що *мікрокредити* для населення мають чимало особливостей, які відрізняють їх від інших видів банківських позик. Перш за все, це швидкість розгляду заявки та спрощена схема надання позики, оскільки позичальникові немає необхідності подавати довідки та додаткові документи. Найчастіше банки видають позику на підставі підписаного кредитного договору, складеного за пред'явленням паспорта громадянина України. Водночас банки не вимагають у здобувачів мікропозик додаткового забезпечення і поручителів, що також впливає на швидкість вирішення проблеми нестачі фінансових ресурсів [4, с. 208].

Однак мікрокредити для населення мають і зворотній бік, для якого характерно наявність відповідних складнощів. Так, варто пам'ятати про те, що ризики, пов'язані зі спрощенням кредитних умов, банк компенсує збільшенням відсоткової ставки, скороченням періоду використання коштів, введенням додаткових комісій та штрафних санкцій. У результаті чого споживач отримує позику, розмір переплати по якій може бути досить значним. Отже, використання мікрокредитів для населення здатне обернутися серйозними витратами, що змушує уважно вивчати умови кредитування та вибирати кредитну програму після попереднього розрахунку платежів.

Висновки. Отже, чинники, що впливають на розвиток ринку кредитування і його функціонування, можна умовно поділити на три основні групи: стимулюючі розвиток ринку, регулюючі та гальмуючі.

До стимулюючих чинників належать: макроекономічна стабільність економіки; підвищення життєвого рівня населення; розвиток і стабілізація банківської системи; удосконалення нормативно-правової бази, яка б захищала інтереси як позичальника, так і кредитора; розширення інституційної структури ринку кредитування населення; удосконалення платіжних систем; розвиток ринку страхування; рекламна діяльність щодо кредитних продуктів.

Серед чинників, що гальмують розвиток ринку кредитування населення, можна назвати: нестабільну економічну ситуацію, зниження життєвого рівня населення, недосконалість законодавчо-правової бази, відсутність розвинутої інституційної структури ринку кредитування населення, кризу банківської системи, відсутність інформаційної служби про приватних клієнтів, економічні злочини, в тому числі й у банківській сфері. Особливе значення має такий чинник, як присутність на ринку суб'єктів – фізичних осіб, які надають кредити населенню, які є серйозними конкурентами банків і торгових організацій, що надають товари в кредит. До регулюючих чинників можна зарахувати: доопрацювання нормативно-правової бази у сфері кредитування фізичних осіб; удосконалення інституційних структур ринку кредитування населення (кредитні бюро, колекторські агентства, оціночні бюро); проведення державної соціально-економічної політики, спрямованої на стимулювання розвитку кредитування населення.

Література:

1. Іващенко М. В. Інституціональний аналіз видів фінансової поведінки українських домогосподарств / М. В. Іващенко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 1 (10). – С. 17–21.
2. Жимаїло М. А. Особенности формирования рынка потребительского кредита в Украине / М. А. Жимаїло // Финансы, учет, банки. – 2010. – № 1 (16). – С. 172–179.
3. Савчин В. І. Програми пільгового іпотечного кредитування в Україні / В. І. Савчин // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 10. – С. 4–7.
4. Шевалдіна В. Г. Кредитування банками домогосподарств / В. Г. Шевалдіна // Фінанси, облік і аудит. – 2010. – № 15. – С. 200–211.